

Marija Pandža i Edo Juraga
Murter

NARODNI NAZIVI BILJNIH VRSTA U MURTERU

UDK 801.3:808.62-087

Rad primljen za tisak 25.3.1998.

Čakavska rič, Split, 1998, br. 1

Stručni članak

Professional paper

Recenzenti: Josip Lisac, Vladimir Skračić

Tijekom botaničkih istraživanja na otoku Murteru zabilježena su 734 taksona od kojih se 143 odnose na kultivirane vrste. Od toga broja u dijalektološkom fitonimijskom istraživanju provedenom u mjestu Murteru zabilježena je petina narodnih naziva, s time da nisu uneseni nazivi onih kultiviranih vrsta koji su istovjetni nazivima u književnom jeziku.

Narod je davao imena onim vrstama kojima se služio u svojoj prehrani i u prehrani životinja, zatim ljekovitim biljkama i najraširenijim korovima.

Narod često zove istim imenom sve biljke unutar jednog roda (npr. *zlač*, *mličac*) pa čak i vrste iz različitih rodova (npr. *sikavac*).

Promjenom načina života, što znači i sve manjim korištenjem i poznavanjem biljaka, mnoga njihova imena iščezavaju.

U nazivima biljaka vrlo dobro je sačuvan čakavski akut (*lobôda*, *mrkvânj*, *mogorûš*, *trnjîc*) te oksitoneza u zatvorenom slogu (*cimprîs*, *koromâč*, *ščenâc*).

U ovom radu nismo ulazili u tvorbu i podrijetlo naziva biljaka što bi trebalo biti predmet posebnih istraživanja.

ključne riječi: *Murtér, fitonimija, čičvârda, lucmarîn, mogorûš, tambalôza*
key words: *Murter, fitonimija, čičvara, lucmarin, mogoruš, tambaloza*

UVOD

Dosadašnjim istraživanjem (Pandža, 1995.) za otok Murter zabilježena su 734 taksona (od kojih se 143 odnose na kultivirane vrste). Dakle, u autohtonoj flori zabilježena je 591 svojta.

Od ukupnog broja vrsta 16 ih je bilo ranije zabilježeno (Fortis, Visiani, Franjić), dok se 575 biljnih svojti (od autohtone flore) navodi prvi put za otok Murter.

Visiani, preteča proučavanja flore Dalmacije (1826., 1842.-1852.) u svom djelu *Stirpium dalmaticarum specimen* daje narodna imena biljaka za okolicu Šibenika. Čitajući *Stirpium* očito je da murterska imena nije uzeo jer su ona specifična za prepoznavanje. Danas se kod svih naroda radi na sredivanju imena biljaka u životnom govornom jeziku. Visiani je započeo taj posao i na jednome mjestu zapisao: »Za sada je dovoljno postaviti temelje, čvrsto se nadam da će se za podizanje i dovršenje zgrade i drugi moji sunarodnjaci odazvati svojim nastojanjem i ozbiljnim radom« (Visiani, 1826., u prijevodu J. Radića, 1978:15).

U ovom radu cilj nam je bio utvrditi koliko biljnih vrsta ima murtersko nazivlje. Imena su specifična kao i nazivlje uvala, otočića i hridi oko samog otoka (Skok, 1950.).

Govor mesta Murtera na otoku Murteru spada u grupu južnih čakavskih govora (Hraste, 1959.; Jurišić, 1966.). Pod snažnim utjecajem štokavskoga govora s obližnjeg kopna pretrpio je znatne promjene, što je oslabilo njegov čakavski značaj. Ipak, njegova čakavnost je neupitna.

U govoru Murtera prisutan je sustav od četiri akcenta, i to:

- `` kratkosilazni (něbo, bràt, lùk, müka, trìšnja),
- ^ dugosilazni (klâs, dân, levânda, pêdaj, žûj),
- ˘ dugouzlazni »kanovački« (nóga, sélo, kóza, tráva, gnjízdo) i
- ~ čakavski akut (jã, lišče, divôjka, osûden, tovâr, maštë).

Osnovnom čakavskom sustavu od tri akcenta pridodan je, pod utjecajem štokavskoga govora, dugouzlazni »kanovački« akcent u dugim i u kratkim slogovima (nógå < nögå, kóza < kozå, rúkå < rükå).

Oksitoneza se sačuvala samo u zatvorenim slogovima (čovîk, danâs, mlađîč, svîdök, lancunîč, janjëž, agüšt).

Samoglasnik (a) je redovito pod dugim akcentima zatvoren.

Osnovni refleks glasa »yat« je (i) (stina, mliko, lip, misec, nedija, cvit), iako ima nekoliko primjera u kojima je refleks »jata« glas (e) (venac, venčati se, sesti, vode + ovdje).

Glasova (č) i (ć) nema u murterskom govoru, već postoji jedinstveni glas /č/ koji je po artikulaciji blizak glasu /č/ pa ga tako iz praktičnih razloga i bilježimo (bačva, peč, cviče, vriča).

Glase /f/ također nema u murterskom govoru, već se na njegovu mjestu redovito nalazi glas /h/ (hrigati, humar, Hrane, garohu, kaha, hratar, hamija,

čehuja, hažo).

U ovom govoru nema ni glasa (lj) (jubav, uje, poje, škaja).

MATERIJAL I METODE

Nomenklatura je usklađena prema Pignattiju (1982.), osim za tri (po Domcu, 1994.; Horvatić et Trinajstić, 1967.-1981.) koje su označene zvjezdicom. Hrvatska imena iznosimo prema Domcu (1994.). Biljne vrste poredane su abecednim redom.

Za neke biljne vrste navedeno je samo ime roda jer unutar toga roda narod sve vrste zove istim imenom i zato je za dotični rod uzeto i ime roda po Domcu (npr. rod (r.) *Euphorbia* po Domcu je rod mlječika).

Istraživanja su provedena na terenu gdje su autori zajedno s informatorkama bilježili imena vrsta, i to na način da su svaku biljku pojedinačno informatorke prepoznale, zajednički se suglasile o nazivu i nakon toga autori su zabilježili ime označivši akcent. Na terenu je odmah izvršen znanstveni zapis vrste.

Informatorke su: Berislava Juraga, rod. 1932. g.

Bosiljka Mudronja, rođ. 1923. g.

Hanija Mudronja, rođ. 1920. g.

Marica Turčinov, rođ. 1924. g.

U radu slijedi znanstveno ime vrste, odnosno roda, hrvatsko ime i murtersko ime.

<i>r. Agropyron</i>	<i>r. pirika</i>	<i>oštřúa</i>
<i>Ailanthus altissima</i> (Miller) Swingle	<i>pajasen</i>	<i>smrdljivac</i>
<i>Allium ascalonicum</i> Hort.	—	<i>jutica</i>
<i>Allium cepa</i> L.	<i>obični luk</i>	<i>kapula</i>
<i>A. sativum</i> L.	<i>češnjak</i>	<i>luk</i>
<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	<i>oštrodlavci šćir</i>	<i>šćir</i>
<i>Anethum graveolens</i> L.	<i>kopar</i>	<i>anita</i>
<i>Antirrhinum majus</i> L.	<i>velika zijevalica</i>	<i>mäškica</i>
<i>Apium graveolens</i> L.	<i>celer</i>	<i>selen</i>
<i>Arbutus unedo</i> L.	<i>planika</i>	<i>planika</i>
<i>Artemisia vulgaris</i> L.	<i>obični pelin</i>	<i>pelin</i>
<i>Arum italicum</i> Miller	<i>talijanski kozlac</i>	<i>zmìnac</i>
<i>Arundo donax</i> L.	<i>obični trst</i>	<i>strtika</i>
<i>Asparagus acutifolius</i> L.	<i>oštrolisna šparoga</i>	<i>špäroga, šparožina</i>
<i>Asphodelus microcarpus</i>		
Salzm. et Viv.	<i>razgranjeni čepljez</i>	<i>čeprij</i>
<i>Avena barbata</i> Potter	<i>bradata zob</i>	<i>ovás</i>
<i>Beta vulgaris</i> L.	<i>obična blitva</i>	<i>zéje</i>
<i>Brachypodium ramosum</i> (L.) R. et S.	<i>razgranjena kostrika</i>	<i>mogorūš</i>
<i>Calamintha nepeta</i> (L.) Savi	<i>rahlocvjetna gorska</i>	

<i>Calendula arvensis</i> L.	metvica	mètvica, mèta
<i>Campanula pyramidalis</i> L.	poljski neven	tambalôza
<i>Carduus pycnocephalus</i> L.	piramidalna zvončika,	
<i>Carthamus lanatus</i> L.	p. zvončić	prděj
<i>Celtis australis</i> L.	sitnoglavičasti stričak	síkavac
<i>Cephalaria leucantha</i> (L.) Schrader	vunenasti bodalj	síkavac
<i>Chenopodium album</i> L.	južnjački koprivici	haharînka
<i>Chondrilla juncea</i> L.	bijela glavatka	baturiča
<i>Chrysanthemum indicum</i> L.	bijela loboda	lobôda
<i>Chrysopogon gryllus</i> (L.) Trin.	zvečka	tâvka
<i>Cicer arietinum</i> L.	–	udovîca
<i>Cichorium intybus</i> L.	kršin, hrđobrada	hrđobrad
<i>Cirsium arvense</i> (L.) Scop.	slanutak	čičvârda
<i>Citrullus lanatus</i> (Thunb.) Mansfeld	divlja vodopija	žutènica
<i>Clematis flammula</i> L.	poljski osjak	ðostac
<i>Colutea arborescens</i> L.	lubenica	čentrûn
r. <i>Convolvulus</i>	plamenita pavitina	pþporuša
r. <i>Coronilla</i>	pucalina	pucalína
<i>Crithmum maritimum</i> L.	r. slak	zlák
<i>Cucumis sativus</i> L.	r. grašar	gráhorica
<i>Cypressus sempervirens</i> L.	petrovac	petròvac
r. <i>Cuscuta</i>	krastavac	kükumar
<i>Cyclamen repandum</i> S. et S.	čempres	cimprîs
<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	r. vilina kosa	vílina kôsa
<i>Daucus carota</i> L.	primorska ciklama	ciklâma
	troškot, zubača	trôškot
r. <i>Dianthus</i>	mrkva	mrkvânjak, mrkvânj
<i>Dictamnus albus</i> L.	r. karanfil	garôhu
<i>Diplotaxis tenuifolia</i> (L.) DC.	jasenak	janjëžina
r. <i>Eryngium</i>	uskolisni dvoredac	rîga
r. <i>Euphorbia</i>	r. kotrljan	síkavac
<i>Ficus carica</i> L.	r. mlječika	mlíčac
<i>Foeniculum vulgare</i> Miller	smokva	smôka
<i>Frangula rupestris</i> (Scop.) Schur	obični komorač	koromâč
<i>Fraxinus ornus</i> L.	kamenjarska krkavina	kukudrîvac
<i>Galium aparine</i> L.	crni jasen	jäsen
<i>Gladiolus italicus</i> Miller	čekinjasta broćika	lipavica
<i>Glaucium flavum</i> Crantz	talijanski mačić	sâbjica
<i>Hedera helix</i> L.	primorska makovica	môrska mâkovica
<i>Helichrysum italicum</i> (Roth) Don	bršljan	bruštrân
<i>Hordeum leporinum</i> Link	sredozemno smilje	smîj
<i>H. vulgare</i> L.	stoklasa	glasâča
	obični ječam	žito

<i>Portulaca oleracea</i> L.	portulak	tūcaj
<i>Prunus armeniaca</i> L.	kajsija, marelica	barakòkula
<i>P. avium</i> L.	trešnja	třišnja
<i>P. cerasifera</i> Ehrh.	mirobalana	màmula
<i>P. dulcis</i> (Miller) D. A. Webb.	badem	méndula
<i>P. mahaleb</i> L.	rašeljka	rašela
<i>P. persica</i> (L.) Batsch	breskva	pràska
<i>P. spinosa</i> L.	trnula, trnina	třnj
<i>Punica granatum</i> L.	šipak, mogranj	šípk
<i>Quercus ilex</i> L.	crnika, česmina	crníka
<i>Ranunculus ficaria</i> L.	zlatica	bòboj
<i>Reichardia picroides</i> (L.) Roth	sredozemna bršaka	agùc, jagùc
<i>Rhamnus alaternus</i> L.	vazdzelena krkavina	slakí gòrm
* <i>R. intermedia</i> Steud. et Hochst.	srednja krkavina	trnjíč
r. Rosa	r. ruža	divjá rùža
<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	ružmarin	lucmarín
<i>Rubia peregrina</i> L.	broć	bròč
* <i>Rubus dalmaticus</i> Tratt.	dalmatinska kupina	kupinjàča
r. <i>Rumex</i>	kiselica	čâvjak
<i>Ruscus aculeatus</i> L.	bodljikava veprina	lebrìnac
<i>Ruta graveolens</i> L.	smrdljiva rutvica	rùta
<i>Salvia officinalis</i> L.	mirisava (ljekovita)	slavùja
<i>Satureja montana</i> L.	kadulja	vrísak
<i>Scolymus hispanicus</i> L.	primorski čubar	šikavac
<i>Senecio vulgaris</i> L.	španjolska dragušica,	kurciglavá
r. <i>Setaria</i>	sikalina	mùhar
r. <i>Silene</i>	obični staračac	škripac
<i>Smilax aspera</i> L.	r. muhar	tetevíka
<i>Solanum melongena</i> L.	r. pušina	balancána
<i>S. tuberosum</i> L.	tetivika	–
r. <i>Sonchus</i>	–	krumpir
<i>Sorbus domestica</i> L.	domaća oskoruša	r. ostak
<i>Sorghum halepense</i> (L.) Pers.	piramidalni sirak	mlíšnjak
<i>Spartium junceum</i> L.	brnistra, žuka	skòruša
<i>Spinacia oleracea</i> L.	–	trèca
<i>Stipa pennata</i> L. subsp.	perasto kovilje	brnistra
<i>eriocaulis</i> (Borbás) Martinovsky et Skalichy	r. metlika	špinják
r. <i>Tamarix</i>	–	vlasinj
<i>Tanacetum cinerariifolium</i> (Trevir.) Sch.-Bip.	buhac	tamáris
<i>Teucrium montanum</i> L.	trava iva	buhár

<i>T. polium</i> L.	brdski dubačac	tráva īva
<i>Tribulus terrestris</i> L.	pustenasti dubačac	smílčič
r. <i>Trifolium</i>	zemaljski babin zub	ščenāc
<i>Triticum vulgare</i> Host	r. djetelina	dítelina
* <i>Ulmus pinnato-ramosa</i> Dieck	obična pšenica	šěnica
<i>Urtica urens</i> L.	–	bríst
<i>Viburnum tinus</i> L.	mala kopriva	žigavica
<i>Vinca major</i> L.	lemprika	lopočika
r. <i>Viola</i>	veliki zimzelen	zimzelen
<i>Vitex agnus-castus</i> L.	r. ljubica	jübica
<i>Ziziphus jujuba</i> Miller	konopljika	konopjíka
	čičimak	čičíndra

Kod nekih rodova navedene vrste jer sve vrste unutar istog roda narod zove istim imenom (diteline su sve vrste iz roda *Medicago* i *Trifolium*; sikavac su sve vrste rođova *Carthamus*, *Eryngium*, *Picnomon* i *Scolymus*; mlišnjak su sve vrste iz roda *Sonchus*; škripac sve vrste iz roda *Silene*; mličac sve vrste iz roda *Euphorbia*).

Na otoku su osobito vrstama bogati rodovi *Euphorbia*, *Medicago* i *Trifolium*.

Pomnom analizom narodnih imena može se izvesti zaključak da je narod davao imena onim biljnim vrstama od kojih je imao koristi u vlastitoj prehrani ili u prehrani životinja, a mnoge je koristio u druge svrhe ili su bili u kulturi povréa i žitarica kao štetni korovi.

Ovim radom željeli smo sačuvati narodna imena biljaka i otrgnuti zaboravu bogatstvo našeg jezika te dati mali prilog fitonimiji.

LITERATURA

- Radovan Domac: *Flora Hrvatske (priručnik za određivanje bilja)*. Šk. knj., Zagreb, 1994.
- Alberto Fortis: *Viaggio in Dalmazia. Venezia*, 1774. Preveo s tal. M. Matas, a priloge s lat. D. Novaković – *Put po Dalmaciji*. Globus, Zagreb, 1984.
- Josip Franjić: »Nova nalazišta vrste *Datura inoxia* Miller (*Solanaceae*) u Hrvatskoj«. *Acta Bot. Croat.* 52, 97-100. Zagreb, 1993.
- Stjepan Horvatić et Ivo Trinajstić (eds.): *Analitička flora Jugoslavije* 1, 433. Zagreb, 1967-1981.
- Mate Hraste: »Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice« (*Filologija* 2, Zagreb, JAZU i Hrvatsko filološko društvo), 5-11. Zagreb, 1959.
- Blaž Jurišić: *Riječnik govora otoka Vrgade, I dio* (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika), 67-68. Zagreb, 1966.
- Sven Kulušić: *Murterski kraj*, 41-43. Društveni centar Murter. Murter, 1984.

<i>T. polium</i> L.	brdski dubačac	tráva īva
<i>Tribulus terrestris</i> L.	pustenasti dubačac	smílčič
r. <i>Trifolium</i>	zemaljski babin zub	ščenāc
<i>Triticum vulgare</i> Host	r. djetelina	dítelina
* <i>Ulmus pinnato-ramosa</i> Dieck	obična pšenica	šěnica
<i>Urtica urens</i> L.	–	bríst
<i>Viburnum tinus</i> L.	mala kopriva	žigavica
<i>Vinca major</i> L.	lemprika	lopočika
r. <i>Viola</i>	veliki zimzelen	zimzelen
<i>Vitex agnus-castus</i> L.	r. ljubica	jübica
<i>Ziziphus jujuba</i> Miller	konopljika	konopjíka
	čičimak	čičíndra

Kod nekih rodova navedene vrste jer sve vrste unutar istog roda narod zove istim imenom (diteline su sve vrste iz roda *Medicago* i *Trifolium*; sikavac su sve vrste rođova *Carthamus*, *Eryngium*, *Picnomon* i *Scolymus*; mlišnjak su sve vrste iz roda *Sonchus*; škripac sve vrste iz roda *Silene*; mličac sve vrste iz roda *Euphorbia*).

Na otoku su osobito vrstama bogati rodovi *Euphorbia*, *Medicago* i *Trifolium*.

Pomnom analizom narodnih imena može se izvesti zaključak da je narod davao imena onim biljnim vrstama od kojih je imao koristi u vlastitoj prehrani ili u prehrani životinja, a mnoge je koristio u druge svrhe ili su bili u kulturi povréa i žitarica kao štetni korovi.

Ovim radom željeli smo sačuvati narodna imena biljaka i otrgnuti zaboravu bogatstvo našeg jezika te dati mali prilog fitonimiji.

LITERATURA

- Radovan Domac: *Flora Hrvatske (priručnik za određivanje bilja)*. Šk. knj., Zagreb, 1994.
- Alberto Fortis: *Viaggio in Dalmazia. Venezia*, 1774. Preveo s tal. M. Matas, a priloge s lat. D. Novaković – *Put po Dalmaciji*. Globus, Zagreb, 1984.
- Josip Franjić: »Nova nalazišta vrste *Datura inoxia* Miller (*Solanaceae*) u Hrvatskoj«. *Acta Bot. Croat.* 52, 97-100. Zagreb, 1993.
- Stjepan Horvatić et Ivo Trinajstić (eds.): *Analitička flora Jugoslavije* 1, 433. Zagreb, 1967-1981.
- Mate Hraste: »Osnovna akcentuacija Biograda na moru i njegove okolice« (*Filologija* 2, Zagreb, JAZU i Hrvatsko filološko društvo), 5-11. Zagreb, 1959.
- Blaž Jurišić: *Riječnik govora otoka Vrgade, I dio* (Biblioteka Hrvatskog dijalektološkog zbornika), 67-68. Zagreb, 1966.
- Sven Kulušić: *Murterski kraj*, 41-43. Društveni centar Murter. Murter, 1984.

Marija Pandža: *Floristička, fitocenološka i fitogeografska obilježja otoka Murtera.*

Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb. Magistarski rad (rukopis). Zagreb, 1995.

Petar Skok: *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima*, knjiga 2, 145-149. Zagreb, 1950.

Roberto Visiani: *Stirpium dalmaticarum specimen*, 1826. Prijevod J. Radić – *Ogled dalmatinskog bilja*. Čakavski sabor, Split, 1978.

Roberto Visiani: *Flora Dalmatica I-III*. Lipsiae, 1842-1852.

LE DENOMINAZIONI POPOLARI DELLE SPECIE VEGETALI A MURTER

Riassunto

Nel corso di ricerche botaniche sull'isola di Murter sono stati registrati 734 tassoni, 143 dei quali si riferiscono a specie coltivate. Da questo numero, nella ricerca dialettologica fitonomica svolta sull'isola di Murter, è stato registrato un quinto di denominazioni popolari, ma non sono state riportate le denominazioni di quelle specie coltivate che sono identiche alle denominazioni nella lingua letteraria.

Il popolo dava un nome a quelle specie che usava per nutrire se stesso e gli animali, alle erbe medicinali e alle erbacee più diffuse.

Spesso il popolo chiama con lo stesso nome tutte le piante all'interno di una famiglia (per es. zlak, mličac) e perfino le specie di famiglie diverse (per es. sikavac).

Con il cambiamento del modo di vivere, ovvero con l'uso e la conoscenza sempre meno diffuse delle piante, molti dei loro nomi scompaiono.

Nelle denominazioni delle piante si è conservato molto bene l'acuto ciacavo (loboda, mrkvanj, mogoruš, trnjič) e l'ossitonesi nella sillaba chiusa (cimpris, koromač, ščenac).

In questo studio non siamo entrati nel merito della formazione e origine dei nomi delle piante che dovrebbe essere oggetto di ricerche specifiche.

Paroli chiave: *Murter, fitonomia, čičvara, lucmarin, mogoruš, tambaloza*

POPULAR NAMES OF THE FLORAL SPECIES ON MURTER

Summary

During our botanical research work on the island Murter 734 items of taxonomy were registered, 143 of which are cultivated species. Out of this number in the dialectological phytonomy researches conducted at Murter a fifth of the popular names was registered not including the names of the cultivated species identical to the names in the standard language.

The people named those species they used in their nourishment and in that of animals, medicinal herbs and the most frequent weeds.

Frequently they give the same name to all the plants within one genus (e.g. zlăk, mlíčac) even the species from different genera (e.g. sikavac).

By changing the way of life, meaning also their lesser usage and knowledge of the plants, a lot of their names are disappearing.

In the names of the plants the chakavian acute is well preserved (lobôda, mrkvânj, mogorûš, trnjîč) and also oxytone in the closed syllable (cimprîs, kormâč, ščenâč).

This paper does not deal with the formation and origin of the plant names which should be the object of special researches.

Key words: *Murter, phytonomy, čičvârda, lucmarîn, mogorûš, tambalôza*

Podaci o autorima:

mr. sc. Marija Pandža, prof. biologije i kemije
OŠ »Murterski škoji«
Put škole 8
22243 Murter
telefon: 022/435 260
Adresa stana: Murterskih iseljenika 5
22243 Murter

Edo Juraga, prof. hrvatskog jezika
Adresa stana: F. Vrančića 2
22243 Murter
telefon: 022/435 440